

İNANMA PROBLEMİ ve SEMERKANDÎ

Dr. M. Cüneyt GÖKÇE*

1-ALLAH'A İMAN

A) ALLAH'A İNANMANIN LÜZUMU

İnsanlık tarihi bize gösteriyor ki, en ilkel devirlerden beri her çağda yaşayan insanlarda birşeylere tapınma meselesi söz konusu olmuştur. Bu arada Allah fikri de insanların gündemini sürekli bir biçimde işgal etmiştir. İnsanoğlu her zaman kendisinden daha güçlü hissettiği birtakım varlıklara tapınmış onları büyük olarak kabul etmiş ve acizliğini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Kâinatı gözlemleyen insanoğlu, bu düzenin başıboş olamayacağı kanaatine varmış ve yüce Allah'ın varlığına inanmak mecburiyetinde kalmıştır. Zaten insan, kendi varlığından ve bedenindeki düzenden de yola çıkarak aslında böyle bir gücün mevcudiyetini kabullenmek zorundadır.

Kısacası, her akıllı kimse marifetullah ile mükelleftir.⁽¹⁾ Çünkü insan için "inanma" olayı onun tefekkür hayatı ve düşünebilme özelliğinden kaynaklanmaktadır.⁽²⁾ Başka bir deyimle, Tanrı fikri insanın akıl varlığından doğmaz fakat onun akıllı bir varlık oluşunun zaruri sonucu olarak ortaya çıkar.⁽³⁾

B) ALLAH'IN VARLIĞININ DELİLERİ

Bir kısım İslâm bilginlerine göre, insandaki Allah inancı, zarurî bir yaratılıştan olduğu için Allah'ın varlığına dair dışarıdan delil aramaya ve birtakım mukaddimeler ve mantiki öncüller sürmeye gerek yoktur. Selim fitrat dediğimiz, bozulmamış insan ruhu Allah'ın var ve bir olduğunu bilir ve an-

(1) Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelam*, İstanbul 1972, s. 108

(2) Taylan, Necip, *İlim- Din, İlişkileri- Sahaları - Sınırları*, İstanbul 1979, s. 75

(3) Taylan, Necip, *a.g.e.*, s. 90

* HR. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

lar. Bu konudaki deliller ise, sadece insanı uyarmak ve bu alanda insanın uyarılmasını sağlamak içindir. Örneğin mıknatıs ile demir, birbirine yaklaşıncı, nasıl ki mıknatıs demiri çekiyorsa, insan da iç ve dış alemde Allah'ın varlığına delalet eden şeylere bakarak, O'nun varlığını anlayacaktır.⁽⁴⁾ İmam Gazali (v. 505/ 1111) ile Şehristani (v.548/1153) yukarıdaki kanaati taşımaktadırlar.⁽⁵⁾

Semerkandi(v.702/1302)'ye göre ise, Allah'ın varlığına dair şu delilleri ileri sürmek mümkündür.

1) Hudûs Delili

Hadis bir varlığının mevcudiyeti Vacibü'l- Vücut bir varlığı gerekli kılar. Çünkü hadis bir varlık mevcut ise, onun meydana gelmesi ânında kendisine mukarin tam bir illetin bulunması gerekir. O'nun hudûsu ânında bulunmazsa, bu illet ya o andan önce veya sonra meydana gelmiştir. İletinin, hadisin meydana gelmesinden önce veya sonra var olması mümkün değildir. Zira illetin malûlden önce olması, illet manasının bozulmasını ve ma'lûlün illetten kopmasını; sonra olması da müsebbibin, sebepten önce bulunmasını gerektirir. Her iki ihtimal de doğru olmadığından hudûsün meydana gelmesi anında kendisine mukarin tam bir illetin bulunması ihtimali gerçekleşir.⁽⁶⁾

Öte yandan hudûs delili ile Allah'ın varlığının ispatı şu önerme üzerine bina edilmiştir. Bu tam illet, ya vacip olmalı veya vacibi ihtiva itmeli. Şayet bu illet tamamıyla mümkün olursa, tam illetin tam olamaması, zatı itibariyle mümteni olanın mümkün hale dönüşmesi tercih sebebi bulunmaksızın tercihinin olması gibi imkânsız durumdan biri gerekir. Çünkü hadisin tam illeti tamamıyla mümkün olsaydı, hariçten bir illetinin olması veya olmaması söz konusu olurdu. Eğer hariçten bir illet olursa, ma'lûlün harici bir illete ihtiyaç duyması yönünden, illetinin tam olmaması gerekir. Ayrıca onun hariçten bir illeti olmaz ve illet olma hususunda müstakil olursa, o zaman da bu mümkün illetin hudûsu zamanından önce mümkün olma veya olmama durumlarından hali olması düşünülemez. Eğer bu illet hadisin zamanında önce mümkün değilse, zatı itibariyle mümteni olanın, bizzat mümkün dönüşmesi, diğer taraftan, hadisin zamanından önce mümkün ise, tercih sebebi olmadan tercih gerekir.⁽⁷⁾ Çünkü evvelce meydana gelmesi de mümkün iken, belli bir zamana tahsis edilip, başka bir zamanda olmaması sebepsiz tercihtir.

(4) Kılavuz, A. saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul 1987, s. 52

(5) Bkz. Gazzali, *İhyau'- Ulumi'd- Din*, Mısır, 1967, I, 144; Şehristani, *Nihayetü'l İkdam fi İ'limi'l- Kelam*, Bağdat, ts., s. 4

(6) Semerkandi, *el- Maârif*, 87a; *Eltafu'l- Latâif*, 61b.

(7) Semerkandi, *el- Mu'tekâd*, 49b; *el- Maârif*, 88a; *Eltafu'l- Latâif*, 62a.

2) İmkân Delili :

Semarkandi, bu delille ilgili olarak şu önermeyi ortaya koyar: "Mümkün varlık mevcut ise, Vacibü'l- Vücut'un varlığını gerektirir." Aslında, bunun anlamı, mümkün varlık yani varlığı yokluğu eşit düzeyde olan varlık için tam bir illetin bulunması gerekir. Bu da *vacip* yani zorunlu olmak zordur. Çünkü, illetin de mümkün olması başka bir illete muhtaç kılar. Bu da birinci illetin ya kendisi veya dışarıdan başkası olur. Oysa, bu ihtimallerin tümü de yersizdir. Çünkü, bir şeyin kendisini kendisinden önce meydana getirmesi düşünülemez. Bu takdirde, illet ma'lûlden önce meydana gelmiş olur ki, bunun da izahı mümkün değildir. Öte yandan bütün varlıkların kendileri dışındaki bir illete ihtiyacı gerekliliği tam illet olarak sayılan parçanın mümkün olup mümkün için tam bir illetin bulunması dolayısıyladır. Bu durumda mümkünin illeti ne varlığının bütünü ne de tam illet olarak alınan cüz'ün dışında kalan diğer bir cüz, olabilir. Varlıkların bütünü illet sayılması devri gerektirir; cüz'ün dışındaki diğer bir cüzün illet sayılması, bu dışta kalan cüz'ün illet olmaya daha elverişli olmasını gerektirir. Bu takdirde de tam illet kabul edilen cüz'ün dışındaki cüz'den daha az etkili olması sonucunu ortaya çıkarır ki, bu da imkânsızdır.⁽⁸⁾

3) Varlık Delili :

Semarkandi'nin varlık delili; "Bir varlık varsa, vacib de vardır" önermesiyle başlar. Yani ilk öncül olan varlığın mevcudiyeti, tali önermenin doğruluğunu gerektirir ki, bu da *vacip*, varlıktır. Varlığın mevcudiyeti başka bir varlığa bağlıdır. Bu varlık *vacip* ise, maksat hasıl olmuştur. Şayet bu varlık mümkün ise, onun da bir sebebinin bulunması mecburiyeti vardır. Bu ikinci sebep de mümkün ise, neticede bu ya *vacip* varlıkta son bulacak veya devir ve teselsül gerekecektir. Devir teselsül batıl olduğuna göre, mümkün varlığın *vacipte* son bulması da gerekir ki, bu *vacip* de Allah'tır.⁽⁹⁾

Semarkandi; "İkinci varlığın gerçekleşmesi, birinci varlığının mahiyetine, birinci varlığının meydana gelmesinin de, ikinci varlığın gerçekleşmesine bağlı olması, mahiyet olması itibarıyla bir şey illeti olması dolayısıyla mümkündür. Mesela üç sayısının mahiyeti, sayı itibarıyla teklîğin illeti olabilir. Bu durumda devir gerekmez" şeklinde varid olabilecek bir soruya şöyle cevap vermiştir: "Mahiyet bir şeyin illeti olduğu takdirde, mahiyet olarak kalamaz. İlet olması için hakikat, sonra da ma'lûlün tahakkukuna illet olması gerekir. O halde ma'lûlün bulunmasına bağlı olsaydı, bir şeyin varlığının kendisine bağlı olması, yani devrin bulunması gerekirdi."⁽¹⁰⁾

(8) Semarkandi, el- Maârif, 67b; Envar., 152b, Eltafu'l- Latâif, 62a

(9) Semarkandi, el- Mu'tekâd, 46b; Eltafu'l- Latâif, 61a.

(10) Semarkandi, es- Sahâif, 11b.

Yine varlıklar bir bütün olarak ele alınır, bunların içinde Vacibü'l-Vücut da vardır. Eğer varlıkların hepsi mümkün olsaydı, tam bir illete muhtaç olurdu. Bu tam illet ya varlıklar bütünüdür kendisi veya bir parçası yahut onun dışındaki bir şey, veyahut da iç ve dıştan mürekkep bir illet olacaktır. Halbuki bu ihtimallerin hepsi de batıldır. Birinci ihtimale göre, bütün varlıkların Vacibü'l-Vücut olması gerekir. Halbuki vacib; varlığı kendi zatından olan bir ve varlık olduğu bilinmektedir. Fakat bütün varlıklar mümkünattan mürekkep olduğu için, mümkün olarak düşünülmüştür. Mümkünlerin yokluğu caiz olduğundan mümkünlerden mürekkep olanın da yokluğu caizdir. Bu bütün mümkünlerin vacib olmasını gerektireceğinden muhaldir. İkinci ihtimal de, parçanın, bütün varlıkların bağlı olduğu bütünden ibaret olmasını gerektirdiğinden dolayı muhaldir. Çünkü o zaman bütünü, kendisini teşkil eden parçaların dışında kalan parçalara muhtaç olmaması ve neticede küllün cüz'den müstagni olması gerekir. Üçüncü ihtimal olan tam illetin varlıklar cümlesinin dışında olması ve hem dahil hem de hariçten mürekkep olmasından ibaret dördüncü ihtimal varsayma aykırı bir durum içermektedirler. Çünkü üçüncü ve dördüncü ihtimallerdeki hariç illet, mümkün illet ise hariçte kalmaz. Hariç illetin vacib olması halinde, her varlığın mümkün olmaması gerekir. ⁽¹¹⁾

Semerkandi'nin Allah'ın varlığını ispatta, varlıklar hangi şekilde düşünülürse düşünülün onların bir illete muhtaç olduğu tezinden hareket ettiğini görmekteyiz. O neticede her varlığın illetinin, vacib ve tam bir illete son bulunması gerektiğini, bütün ihtimalleri de göz önünde bulundurarak çalışmış, hem hudûs, hem de imkân delilini böylece kullanmıştır.

Yeri gelmişken, günümüzde ki Allah'ın varlığının ispatı ile ilgili delillerden de söz etmek istiyoruz.

Asrımızda isbat-ı vacibe dair ileri sürülen deliller genellikle materyalizmin ve tesadüf iddiasının reddini, tekâmülün tabiatı ne derece tesirli olabileceğini izahını hedef almaktadır.

Mantık kuralları içerisinde kalmak şartıyla kâinatın var oluşunda göz önünde bulundurabileceğimiz üç ihtimal vardır:

*Kâinat kendiliğinden var olmuş, kendi kendisini yokluktan varlığa çıkarmış ve yaratmıştır. Kâinatın var oluşunda böyle bir ihtimalden söz etmek mümkün değildir. Çünkü illiyet(sebep- sonuç) kanununa göre, her sonucun bir sebebi, her eserin bir müessiri, her yaratılanın bir yaratıcısı vardır. Kâinat da var olmuş ise, onu da var eden bir sebep bulunacaktır. Kâinatın kendi kendine var olması, ressam olmadan çok güzel bir tablonun ortaya çıkması, pilotsuz ve kumandasız bir jetin havada uçuşması, kaptansız bir geminin

(11) Semerkandî, es- Sahâif, 31a; el- Maârif, 87b

denizde kazasız yüzüp gitmesi gibi aklın ve mantığın kabul etmeyeceği bir düşünce şeklidir. Üstelik alemin bir bölümünü cansız varlıklar ve arazlar teşkil eder. Halbuki yaratıcının hayat ve kudret sahibi olması gerekir. Canlı varlıklara gelince onlar da başlangıçta ölüydü, kendisinden habersizdi. Oysa ki yaratıcı hayat sahibi ve alim olmalıdır. Tabiatdaki eşyanın bir kısmının bir kısmını icat etmiş olması da düşünülmez. Çünkü sonradan meydana gelen (hadis) şeyler, birbirini, yokken var edici tarzda bir tesir icra edemez. Şayet eşyada kendisi gibi bir varlığı icat edici bir kudret olsaydı, her şeyden önce kendisini icat ederdi.

Kur'an-ı Kerim kâinatın kendiliğinden var olduğunu, kendi kendisinin yaratıcısı bulunduğu, var olmak için başkasına muhtaç olmadığı ihtimalinin ne kadar çürük ve yanlış ihtimaller olduğunu şu ayetle ortaya koymaktadır. "Yoksa kendileri yaratıcısız mı yaratıldılar? Yoksa onlar (kendilerinin) yaratıcılar mıdır? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar. Hayır onlar (Allah'ı) yakinen bilmezler."⁽¹²⁾

Kâinatın ve kâinata görülen nizam ve ahengin, kör tesadüfün eseri olarak meydana gelmesi ihtimali: Bazı hadiselerin meydana gelişinde tesadüfün rolü olduğu meselesi... Şunu hemen belirtelim ki, yer yüzünü, insanları, hayvan, bitki ve cansızları yaratan; dünyayı milyonlarca senedir bir milimetre dahi sapmadığı yörüngesinde döndüren, pek büyük ve pek çok olmalarına rağmen yıldızları ve gezegenleri birbirleriyle çarpışmadan, bir ahenk içerisinde, dehşet verici bir süratle döndüren, hareket ettiren şeyin kör tesadüf olmasını -hareket noktası inkârcılık olmayan- hangi akıl ve mantık kabul edilebilir? O halde şu akıllara hayret veren eşya ve tabiatın teşekkülü ve bunlarda hüküm süren değişmez ve şaşmaz kanun ve nizamların kuruluşu ve devamı hiç bir şekilde tesadüfe bağlanamaz. Kur'an-ı Kerim de tesadüf ihtimalini reddeder:

" Gökleri ve yeri yaratması, (aynı kökten geldiğiniz halde) dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da Onun ayetlerindedir."⁽¹³⁾

"Yeryüzünde yan yana bulunan arazi parçaları, üzüm bağları, ekin tarlaları, dallı budaklı hurmalıklar vardır. Hepsi de aynı sudan sulandığı halde biz tatlarını birbirinden farklı ve üstün kıldık. Muhakkak ki bunda akli erenler için ibretler vardır."⁽¹⁴⁾

Biz, tabiatın ve tabiatdaki düzenin açıklanması için, tesadüfün, hiçbir zaman yeter bir sebep olmayacağı konusunda bilim adamlarının verdikleri misallerden bir kaçını zikrederim:

(12) Tür (52) 35-36

(13) Rûm (30), 22

(14) Ra'd (13), 4

Protein, bütün canlı organizmaların temel maddelerinden birini teşkil eder.

Bilindiği üzere bu albüminli madde, beş elemandan meydana gelmiştir. Karbon, hidrojen, azot, oksijen ve kükürt. Bir ünite proteinde 40bin kadar molekül bulunur. Şimdiye kadar bilinen yüz civarındaki element tabiat içinde düzensiz olarak serpiştirilmiştir. Şimdi düşünelim: Tesadüf yoluyla bu beş elemanın bir araya gelerek, sadece bir ünite protein meydana getirmesi acaba yüzde kaç ihtimalle olabilir? Ayrıca bunun için ne kadar zaman ve ne kadar madde gereklidir? Matematikçiler hesap etmişler ve ihtimalin 10^{160} (on üstü yüz altmış) ta bir olduğunu söylemişlerdir. Yani on rakamı yüz altmış defa kendisiyle çarpılarak meydana gelen sayıya göre bir ihtimal. Biz bu rakamı kelimelerle ifade etme imkânına sahip değiliz. Bu iş için gerekli zaman ise 10^{243} yıl olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bu kimyevi olayın tesadüfen meydana gelmesi için, yeryüzünün bir kaç milyon defa doldurup boşaltan maddeye ihtiyaç vardır. Akıl için böyle küçük bir ihtimali kabul etmektense kâinatın bir yaratıcı ve devam ettiricisinin varlığına inanmak hem daha kolay, hem de daha akılcı bir yoldur.

Tesadüf ihtimalinin reddi için verilen bir başka misal şudur: Cebimize birden ona kadar numaralanmış on tane marka koyalım ve iyice karıştıralım. Sonra bu markaları, teker teker birden ona kadar numara sırasıyla çekmeye çalışalım. Her aldığımız markayı tekrar cebimize koyup, markaları yeniden iyice karıştıralım. Matematikteki ihtimal hesaplarına göre, ilk çekişte bir numaralı markayı çekme ihtimali onda birdir. Arka arkaya bir ve iki numaralı markaları çekme ihtimali ise yüzde birdir. Bir, iki ve üç numaralıları peşi peşine çekme ihtimali ise binde birdir ve bu böylece devam eder gider. Bu markaların hepsini sırasıyla birden ona kadar çekmek ise, inanılmayacak kadar uzak bir ihtimal, on milyarda bir ihtimaldir.

Bu konudaki bir başka misalde belirtildiği üzere, dünya eksenini etrafında saatte bin mil yapar. Eğer böyle olmayıp da saatte yüz mil yapacak kadar dönseydi, gündüz ve gece şimdi olduğundan daha uzun olacak, öyle olunca da her uzun gün bitki namına ne varsa hepsini yakıp kavuracak, uzun geceler de-eğer kalırsa- geri kalanını dondurup mahvedecekti.

Bütün bunlar ve benzeri misallerden anlaşılmaktadır ki, dünya üzerinde hayat tesadüfî değildir. Buna milyonda bir bile ihtimal yoktur.

*İlk iki ihtimalin yanlışlığı ortaya konulunca, artık akıl için üçüncü bir ihtimali kabullenmekten başka doğru ve çıkar yol kalmamaktadır: Bu kâinatı yaratan ve ondaki nizamı sağlayan bir yaratıcı vardır. O da Allah'tır. Nitekim yüce Allah buyurur ki:

"Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'ın (varlığında) şüphe mi vardır?"⁽¹⁵⁾

Tabiatı tekâmül faktörünün rol oynadığını inkâr edemeyiz. Fakat bu, mahdut ve malum sınırlar dahilindedir. Tekâmül yoluyla ne ilk yaratılış, ne de önemli değişiklikler izah edilebilir. Tekâmülcüler izahlarının çoğunu başkalaşmaya dayandırıyorlar. Halbuki yapılan incelemeler sonunda başkalaşma ve sıçrayışların, yeni tür canlı meydana getirmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Başkalaşmalar çoğu zaman ölüme veya dejenerasyona götürür. Alimler başkalaşma ve sıçrayışlarla yeni bir sıfatın bir türe yayılabilmesi için sıfatın aynı türden tahminen bir milyon nesil üzerinde tekrarlanmasının gerektiğine kanidirlir. Bu tempo ile bu günkü canlılar aleminin meydana gelmesi akla sığmayacak bir şeydir. Canlılığın tekâmül kabiliyetine sahip oluşu, bizzat bu özellik bile, onun kendi dışında bir yaratıcı tarafından yaratıldığının bir başka delilidir.

Hareket noktası peşin inkâr olmayan ve bilimde objektif davranabilen pozitif bilimciler, Allah'ın varlığını kabul ederler. Bilimin keşfettiği konularda, Allah Tâalanın kudretini müşahede ederler.

Newyork İlimler Akademisi eski başkanı A. Cressy Morrison diyor ki: "

"Dişi, erkek bütün hücrelerde kromozomlar ve genler bulunur. Kromozom içinde geni kapsayan küçük bir çekirdek vardır. Genler her canlı varlığın, bu arada insanın özelliklerine etki yapan baş faktördür. Üreme hücresindeki stoplazma ise, kromozomu da geni de çevreleyen ve çeşitli kimyasal bileşiklerden meydana gelen fevkalâde bir maddedir. Yer yüzünde yaşayan bütün insanların ferdi özellikleri, psikolojileri, renkleri ve ırklarından sorumlu olan bu genlerin tümü o kadar küçüktür ki, bir araya getirilirse bir yüksüğü bile dolduramaz. Pekâlâ öyle ise gen denilen bu şey nasıl olur da bir sürü ecdadın özelliklerini içinde gizliyor ve nasıl oluyor da inanılmayacak kadar küçük bir yerde ayrı ayrı her birinin psikolojisini muhafaza edebiliyor? Mikroskopla bile görülmeyen küçücük bir gen içinde hapsedilen bir kaç milyon atomun böyle yer yüzündeki hayatı, kat'î olarak idare edebilmesi keyfiyeti, sadece bir bilginden sadır olabilecek derin bir ilim ve maharetin eseri olabilir. Başka hiç bir nazariyeye imkân yoktur."

Kur'an-ı Kerim bu hakikati Rûm sûresinin 22. âyetinde şöyle açıklar; "Gökleri ve yeri yaratması (aynı kökten geldiğimiz halde) dillerimizin ve renklerimizden bir birine uymaması da O'nun âyetlerindedir."⁽¹⁶⁾

(15) İbrahim (14), 10

(16) KILAVUZ, A. Salm, Anahtarlarıyla İslam Akaidi Kelam'a Giriş, İstanbul, 1997, s. 64-69 özette